

Semih Saęır

Arş. Gör., Adıyaman Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
Research Assist., Adıyaman University, Faculty of Islamic Sciences Department of Sociology of Religion
Adıyaman/Turkey
ssagir@adiyaman.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3992-3684

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Eser İncelemesi/Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 31.08.2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 28.11.2022

Yayın Tarihi/Date Published: 15.12.2022

Yayın Sezonu/Publication Season: Aralık/December 2022

Atıf/Cite as: Sağır, Semih. "Din-Toplum İlişkinde Dair Az Bilinenler; Recep Şentürk'ün Yeni Din Sosyolojileri Adlı Kitabının Tahlili". *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 12 (Aralık 2022), 159-164.

İntihal Taraması/Plagiarism Detection

Bu makale özel bir yazılımla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned with a special software and no plagiarism was detected.

Din-Toplum İlişkinde Dair Az Bilinenler: Recep Şentürk'ün Yeni Din Sosyolojileri Adlı Kitabının Tahlili (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 1. Baskı, 2004, 163 sayfa, ISBN 975-8861-49-2)

Yapılan her din sosyolojisi çalışmasının, o güne kadar geliştirilmiş olan metodolojik birikime bir katkı sağlaması beklenir. Din sosyolojisinin ilk ortaya çıktığı dönemdeki pozitivist, evrimci ve takip eden yıllarda gelişip iyice kökleşen fonksiyonalist ve yapısal işlevselci bakış açılarının egemenliği, yapılan birçok din sosyolojisi araştırmasında temel paradigmayı belirlerken, bugün dinin toplumsal tezahürlerinin geldiği noktada bu disiplini geliştirici yeni bir din sosyolojisi ihtiyacı da kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmiştir. Esasında bu ihtiyaç doğrultusunda Batıda yapılan çalışmalar epeyce yol kat etmiş ve çok önemli yeni araştırmacıları ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda tahlilini yapacağımız Yeni Din Sosyolojileri kitabını din sosyolojisinin yeni paradigmasını ortaya koyan bir eser olarak değerlendirmek mümkündür. Yazarın bu yeni paradigmayı kaynağından hareket ederek ele alması ve üstelik yazarın konunun hakkını verebilecek akademik yetkinlikte olması eserin önemini bir kat daha artırmaktadır.

Bir eserin içerdiği bilgiler, önemli ölçüde o eseri kaleme alan yazarın konuyla ilgili akademik hayat serüveni ile ilişkilidir. Öyle konular vardır ki onları ele alabilmek, bizatihi konunun içinde olmayı gerektirir. Bu yönüyle incelediğimiz eserin üzerinde durduğu konuyla yazarının akademik hayat serüvenini karşılaştırdığımızda başarılı bir uyum ve verimli bir sonuç elde edildiği gözlemlenmektedir. Yazar eserinde, Batı'da ve özellikle ABD'de son zamanlardaki dinî gelişim ve dönüşümleri anlamak için din sosyolojisi disiplininin geliştirdiği yeni yaklaşımlar üzerinde durmaktadır. 1964 doğumlu olan yazarın sırasıyla; İstanbul İmam – Hatip Lisesi (1982), Marmara İlahiyat Fakültesi (1986), 1986-1987 öğretim yılında Galatasaray Lisesinde öğretmenlik, araştırma amacıyla 1987-1988 yılları arasında Mısır'da bulunması, dönüşünde İstanbul Üniversitesi Sosyoloji bölümünde yüksek lisans yapması ve nihayetinde 1989 yılında doktora çalışmaları için ABD'de bulunması; eserinde ele aldığı din sosyolojisi alanındaki değişimleri yerinde görüp başarılı bir akademik bakış açısıyla ele almasını sağlamıştır. Yazar bu değişimin yaşandığı önemli merkezlerden olan ABD'de bulunmuş, değişimin aktörlerini yerinde gözlemlemiş ve ilgili kaynakları orijinal diliyle takip etme imkanına sahip olmuştur. Yazarın haklı olarak ifade ettiği şu cümlesi de bu yönüyle değerlendirildiğinde eserin farklılığı ortaya çıkmaktadır: “Elinizdeki çalışma, sadece kitaplardan toplanan bilgilerin tahlilinin sonucu değildir. ABD, Kanada ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde uzun yıllar bizzat yapmış olduğumuz gözlemler olmasaydı belki bu kitap yazılamazdı” (s. 16).

Recep Şentürk'ün *Yeni Din Sosyolojileri* adlı kitabı giriş ve sonuç bölümleri dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, kitapta ele alınacak temalar kısaca ortaya konulmaktadır. Birinci bölümde yeni dini hareketler hakkında son dönemde yapılan empirik çalışmalar ele alınmaktadır. İkinci bölümde, din sosyolojisi hakkında Avrupa'da ve Amerika'da son kırk-elli yılda yapılmış teorik çalışmalara temas edilmektedir. Üçüncü bölümde ise din ve bilim arasındaki ilişkilerin yeniden yapılandırılması hususundaki çabalar tanıtılmaktadır. Sonuç kısmında ise, genel bir değerlendirme yapılarak bulgular özetlenmektedir.

Yazar, Önsöz'de kitabın amacını şöyle açıklamaktadır: “Bu kitabın amacı, günümüz Batı toplumlarındaki dinî gelişmeleri sosyolojik bir bakış açısından inceleyen çalışmaları tahlil ederek Türk okuyucusuna tanıtmaktır” (s. 13). Batıdaki “dinî gelişmeleri” “sosyolojik bakış açısıyla” değerlendirmek ifadesinden bunun bir din sosyolojisi çalışması olduğunu anlamak mümkündür. Bununla birlikte yazar klasik din sosyolojisinin ötesinde, bugün Batı'da her ne kadar metodolojisi tam olarak yerleşmemiş olsa da önemli mesafeler kat ettiği gözlemlenen yeni din sosyolojileriyle ilgilendiği anlaşılmaktadır. Yazar aynı zamanda bu çalışmanın ülkemizdeki din sosyolojisi çalışmalarına yol gösterici olmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda onun te-

mel savunularından biri, günümüzde artık tek bir din sosyolojisinden bahsedilemeyeceğidir. Şentürk, günümüzde çok farklı varsayımlardan hareket eden din sosyolojileri bulunduğunu iddia etmektedir.

Ülkemizde bugün temel İslam bilimlerinden din sosyolojisine kadar ilahiyatın hem her alanında kullanılan dünyevileşme kavramı genelde bir varsayım olarak klasik yaklaşımın ima ettiği anlamda mutlak bir gerçeklik olarak kullanılmaktadır. Fakat onun gerçekliğinin imkânı göz ardı edilmektedir. Hatta bazen birey veya toplumun dinî yaşamın bir formundan sapması bile dünyevileşme, daha da ötesi dinsizlik olarak algılanıp ifade edilebilmektedir. Bu eser, Batı'dan aldığımız birçok kavramın orada bile stabil olmadığını, toplumsal hareketlilikle paralel bir şekilde değişime uğrayabildiğini göstermektedir. Bu çerçevede düşünüldüğünde elimizdeki kitap, kullandığımız kavramların bağlamı ve içerik uygunluğu konusunda daha özenli davranmamız gerektiğini bize hatırlatıyor.

Eserde yazarın sekülerleşme tartışmasına yeni bir boyut kazandırdığını görmekteyiz. Şentürk, dindarlık devamlı artıyor veya eksiliyor yaklaşımı yerine; dindarlığın sosyal olaylara bağlı olarak, belli sosyal kesimlerde arttığını veya eksildiğini söylemenin daha doğru olacağı kanaatinde. Ona göre dindarlık hiçbir zaman bütün toplumsal kesimlerde düzenli ve sürekli bir artış veya azalma göstermez. Yazar, kitabın giriş kısmında sekülerleşme konusunu tartışırken ünlü Amerikalı din sosyologu Andrew M. Greeley'nin görüşlerinden ve özellikle onun *Unsecular Man: The Persistence of Religion* adlı eserinden faydalanmaktadır.

Öte yandan gelenekselcilik, modernizm ve postmodernizm gibi olguların kitapta anlaşılır ve akıcı bir şekilde ele alındığını görmekteyiz. Ancak bu olgular genellikle Batı dünyası esas alınarak işlenmektedir. Doğu toplumlarının geçirdiği değişime pek fazla yer verilmemektedir. Özellikle Yakın Doğu ve İslam dünyasının eserde kendisine az yer bulduğunu belirtmek gerekir.

Yazarın postmodernizm konusundaki önemli tespit veya iddialarından biri, ünlü Türk sosyologu Ziya Gökalp'in de postmodernist tezlere benzer düşünceler ileri sürdüğü şeklindedir. Yazara göre Gökalp, özellikle medeniyetlerin sentezi konusunda postmodern tutuma yaklaşmaktadır. Çünkü medeniyetlerin çatışmasının merkezinde bulunan bir sosyolog olarak, çatışma yerine telifi bir çözüm teklif etmiştir. Bize göre Şentürk, Gökalp hakkındaki bu iddiasında son derece haklıdır. Dolayısıyla 1960'larda veya 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıktığı söylenen postmodern tezin daha 1. Dünya Savaşı döneminde veya daha önce Ziya Gökalp adlı bir sosyolog tarafından Türkiye'de kısmen de olsa ifade edildiği, dile getirildiği söylenebilir.

Yazar eserinde, 1960 sonrası Batıda din sosyolojisi alanındaki arayışlar üzerinde durmuştur. Önceki döneme sadece konunun anlaşılması için gerekli gördüğü kadarıyla değinmiştir. 1960 sonrası dönemin özelliği, on dokuzuncu yüzyıldan gelen

eski teorilerle ilgili artık ciddi şüphelerin ortaya çıkması ve eleştirel söylemlerin arttığı bir dönem olmasıdır. Ancak Batıdaki bu gelişmeler Türkiye’de çok az bilinmektedir. Dolayısıyla bu kitap, din sosyolojisi alanındaki yeni gelişmeleri ve muhtemelen gelecekte üzerinde çokça durulacak konuları anlamak için her zaman önemle üzerinde durulacak bir eser olacaktır.

Kitapta ele alınan bir başka konu da yeni dini hareketlerdir. Yazar, Amerika Birleşik Devletleri’ne odaklanarak bu konuyu işlemektedir. Burada öne çıkan önemli soru şudur: Yeni dini hareketler, sekülerleşmenin arttığının mı yoksa azaldığının mı göstergesidir? Şentürk bu konuda farklı yaklaşımlar olduğunu vurgulamakta ve B. Turner, R. Wallis ve B. Wilson gibi bazı sosyologların yeni dini hareketlerin ortaya çıkışını dünyevileşme sürecinin bütün hızıyla devam ettiğinin bir göstergesi olarak gördüklerini ifade etmektedir. Bunun yanında diğer bazı sosyologların da bu hareketleri dini uyanışın bir simgesi olarak değerlendirdiklerini eklemektedir.

Bunun dışında yazar, Batı din sosyolojisi birikiminin son döneminin ülkemizde fazlaca tanınmadığını belirtmekte ve çalışmasının mütevazı de olsa bir pencere açarak, son dönem din sosyolojisini tanımak isteyenlere yardımcı olacağını ifade etmektedir. Anlaşıldığı üzere Şentürk’ün bu çalışması, klasik yaklaşımlardan ziyade çağdaş yaklaşımlara ve çağdaş sosyologlara odaklanmaktadır.

Şentürk’ün, kitabının sonuna Grace Davie’nin kendisine özel olarak gönderdiği ders planını tercüme ederek ilave ettiğini de belirtmek gerekir. Şentürk söz konusu ders planının daha önce hiçbir yerde yayınlanmadığını vurgulamaktadır. O, bu planı yayınlamaktaki maksadının ise, “Batı’da din sosyolojisi nasıl okutuluyor?” tarzındaki sorulara bir örnekle cevap vermek olduğunu ifade etmektedir.

Kitapta ele alınan çağdaş sosyologlar içinde bizim dikkatimizi en fazla çeken isim, Daniéle Hervieu Léger’dir. Çünkü Léger, dine ve dünyevileşmeye yeni bir tanım getirmeye çalışmaktadır. Ona göre din, geleneğin otoritesine dayanarak meşrulaştırılan inançlardır. Bu bağlamda o, dinin kurumsal seviyede güç kaybederken, bireysel düzeyde etkisini muhafaza ettiğini savunmaktadır. Ayrıca Léger’e göre modernite, daha önceki dönemlere nispetle nesiller arası ilişkide yeni bir durum ortaya çıkarmış ve nesiller arası geleneksel ilişki yapısını değiştirmiştir. Adeta asırlardır devam eden bir zincir bu noktada kopmuştur. Léger’in din sosyolojisinde objektiflik meselesine dair söyledikleri de dikkat çekicidir. Ona göre şehirli birisi nasıl objektif bir şehir sosyolojisi, evli olan birisi nasıl objektif bir aile sosyolojisi çalışması yapabilirse, dindar olan birisi de pekâla objektif bir din sosyolojisi çalışması yapabilir.

Şentürk’ün *Yeni Din Sosyolojileri* adlı kitabında, Léger’in dışında Daniel Bell, C. Geertz, Bellah ve Berger gibi çağdaş sosyologların görüşlerine de yer verilmektedir. Mesela yazar, Geertz için şunları söylemektedir: “Geertz, çok katmanlı bir kültür ve insan teorisi ile çalışır... Kültürel sosyolojinin önde gelen simalarından olan ancak

empirik araştırmalar konusundaki katkılarını da devamlı sürdüren Geertz'in ilgi üçgeni din, siyaset ve sosyal teoriden oluşmaktadır... Geertz kültür ve insan kavramları arasında çok açık bir alaka gözlemler... C. Geertz, antropolojinin temel teorik ve metodolojik varsayımlarını pozitivist yapısalcılıktan kültürel ve yorumsamacı bir noktaya çekmeye çalışmıştır... Parsons ve Shills'i takip ederek Geertz dinin kültürel boyutunun analizini geliştirmek ister... Geertz dini şöyle tanımlar: Din bir semboller sistemidir.”

Görüldüğü üzere kitapta Geertz'in sosyolojisinde öne çıkan noktalar ele alınmaktadır. Ancak bu noktada derinlemesine değil, yüzeysel bir inceleme yapıldığını söyleyebiliriz. Şentürk, bu incelemeyi yaparken yeri geldiğinde gerek çağdaş sosyologlar hakkında gerekse din ve toplum ilişkileri konusunda kendi görüşlerini dile getirmekten de kaçınmaz. Mesela o, Berger'in bir neo-konservatif olarak tanımlanabileceği görüşündedir. Bunun dışında kitabın sonunda şöyle bir öngöründe bulunmaktadır: “Geçen yüzyılda öldüğü, daha doğrusu öldürüldüğü iddia edilen Tanrı hâlâ yaşıyor ve daima bizimle olacak. Ancak, aramızdaki mesafe, içinde yaşadığımız sosyal şartlara bağlı olarak, azalıp çoğalabilir” (s. 132). Aslında yazar, bu ifadeyle dinin daima var olacağını iddia etmektedir. Fakat bu iddiasını temellendirecek somut herhangi bir delil sunmamaktadır.

Öte yandan yazarın, çalışmasını oluştururken çoğunlukla birincil kaynaklardan yararlandığını görmekteyiz. O, Türkçe kaynaklardan ziyade İngilizce kaynaklara başvurmuştur. Bunu yaparken de tercümelerden ziyade eserlerin orijinal hallerine referans vermektedir.

Son olarak kitapla ilgili şu hususları belirtmekte yarar vardır:

Birincisi: Din sosyolojisi ile komşu disiplinler arasındaki sınırların eskisi kadar net ve mesafeli olmadığını, aynı zamanda din ve bilimin de eski çatışmacı yaklaşımlarından uzaklaşarak birbirini anlamaya ve birlikte çalışmaya daha yatkın hale geldiğini ortaya koymaktadır.

İkincisi: Sosyal bilimlerin diğer alanlarda evrimci yaklaşımı terk etmesi, din sosyolojisine de kendi durumunu ve pozisyonunu gözden geçirme fırsatı sundu. Geline noktada sosyoloji ve din sosyolojisi arasındaki gerilimin yanı sıra din sosyolojisiyle diğer dinî alanlar arasındaki gerilimin de azaldığı görülmektedir.

Üçüncüsü: Batıda din ve sosyal bilimlerin dayanışma içerisinde olması ve sosyal bilimlerin dine yardımcı olma eğilimine girmesi, orada artık eski çatışmacı yaklaşımın geride bırakıldığını göstermektedir.

Dördüncüsü: Dinî şuurun yükselişi ve kutsalın geri dönüşü sadece Amerika ve Avrupa'ya has bir olgu değildir. Bu durum artık evrensel bir olgu haline gelmiştir. Dolayısıyla yeni dinî olgunun ne olduğunu anlamaya çalışmanın önemi bir kat daha artmıştır. Böylece toplumların dinî hayatında sağlıklı bir sürecin yaşanmasına katkı sunulacaktır.

Beşincisi: Kitabın isminin “Yeni Din Sosyolojisi” değil de “Yeni Din Sosyolojileri” şeklinde belirlenerek, çoğul bir din sosyolojisi vurgusunda bulunulması, hem klasik sosyolojideki tek tip bir sosyoloji dayatması yanlışına düşmekten sakınmak, hem de din sosyolojisinin içinden geçtiği merhalenin çoğulcu bir karaktere sahip olduğunu göstermek açısından oldukça anlamlıdır.